

Pratarmė

Paulius Jevsejevas

Vilniaus universitetas
paulius.jevsejevas@ff.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0002-5762-1882>

Šio *Semiotikos* numerio teminių akiratų padiktavo 2021 metais Vilniaus universiteto Filologijos fakultete vykusio Šiaurės šalių semiotikos asociacijos (NASS) konferencija „Meaning in Perception and the Senses“. Dėkoju straipsnius pateikusiems autoriams ir autorėms, sudėtingus tekstus išvertusioms vertėjoms, straipsnių recenzentams ir recenzentėms ir bendrus leidybos darbus atlikusiems žmonėms. Regis, šiame žurnalo numeryje susikerta gan įvairūs požiūriai į tai, kas apskritai yra semiotika ir kokiais būdais ar pagrindais semiotikai tyrėjai gali tikėtis prisidėti aiškinantis suvokimą, kūniškumą ir jauslumą.

Šio teminio numerio rengimas tapo proga paskelbti naujų tekstų, skirtų problematikai, kuri lietuvių kalba jau buvo kryptingai svarstoma. Panašu, kad lietuviškai suvokimas, jauslumas, jauslės semiotikoje lig šiol daugiausia aptarinėti ryškinant, komentuojant ir interpretuojant Algirdo Juliaus Greimo veikalų ypatumus, visų pirma Greimo parodytą dėmesingumą juslinei patirčiai ir jo teorinių sumanymų galimas sąsajas su fenomenologija¹, taip pat

¹ Žr. Keršytė, N. 2009. A. J. Greimo semiotika teksto ir juslinės patirties analizės kryžkelėje. *Filosofija. Sociologija*, t. 20, Nr. 1, pp. 44–54; *Idem.* 2009. Struk-

kūniškumą². Neabejoju, kad esama žymiai daugiau tekstų nei čia nurodžiau³. Galbūt kada nors rasis iniciatyvos juos glaudžiau susieti ir reflektuoti vietos tyrėjų įdirbį.

Toliau glaustai pristatysiu kiekvieną numerio straipsnį.

Pirmąjį šio numerio straipsnį parašė pernai miręs Göranas Sonessonas (1951–2023). Šis straipsnis jau skelbtas žurnale *Intellectica* 2012 metais, o šiam *Semiotikos* numeriui į lietuvių kalbą jį išvertė Ieva Tomaševičiūtė. Tai semiotinės fenomenologijos teorinis veikalas, kurio atžvilgiu kalbėti apie aukščiau minėtas semiotikos ir fenomenologijos sąsajas būtų keblu, mat čia nebeaišku, kaip šias dalykines sritis atskirti. Sonessonas tiesiog imasi fenomenologiniu pagrindu spręsti semiotinę problemą, būtent klausimą, ką vadiname ženklų. Imdamas atskaitos tašku suvokimą, Sonessonas nuosekliai svarsto, kokius patiriamus dalykus pagrįsta vadinti ženklais, ir teikia minimalių penkių kriterijų ženklo apibrėžimą. Toks užmojis skatina kritiškai atsigręžti į persinę ir sosiūrinę semiotikos tradicijas: pasak Sonessono, „[n]ors semiotika dažnai suprantama kaip ženklų tyrinėjimas, pati ženklo sąvoka, kad ir kaip būtų keista, niekuomet neapibrėžiama“. Mano galva, suprantant problemą plačiau, kaip klausimą apie reikšmės duoties sąlygas, jis bent iš principo turėtų galioti ir ženklais nesuinteresuotai struktūrinei semiotikai: pavyzdžiui, galėtume klausti, kokiomis sąlygomis sužadinamas reikšmės struktūrų produktyvumas. Taip pat verta atkreipti dėmesį, kad Sonessonas glaustai pristato savo požiūrį į Paulo Grice'o reikšmės sampratą ir taip ją įveda į semiotikos akiratį.

Michele Cerutti straipsnis skirtas dabartinės kognityvinės semiotikos problemoms. Straipsnyje svarstoma teorinė enaktyvistinė

tūralizmo ir fenomenologijos „santuoka“ Greimo semiotikoje. *Athena*, Nr. 5, pp. 141–159; Jonkus, D. 2019. Greimo semiotika: tarp struktūralizmo ir fenomenologijos. *Problemos*, t. 96, pp. 83–95.

² Katkuvienė, J. 2018. Kūniškumo plotmė Greimo semiotikos perspektyvoje. Sverdiolas, A. ir Landowski, E. (sud.) *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos 2*. Vilnius: Baltos lankos, pp. 385–400. Keršytė, N. (sud.) 2007. *Kūno raiška šiuolaikiniame socialiniame diskurse*. Vilnius: baltos lankos.

³ Plg. Melnikova, I. 2021. (Skaitymo) ikoniskumas. *Lolita. Semiotika*, t. 16, pp. 24–65.

bazinės kognicijos problema, o semiotika čia veikia kaip perspektyva, iš kurios interpretuojama enaktyvistinė kognicijos samprata. Šioje problematikoje operuojama Peirce'o semiotikos sąvokomis: Cerutti įtraukia mus į pastaruoju metu vykstančią diskusiją, kurioje enaktyvistinė kognicijos samprata siejama paeiliui su dicensignais, su indeksais ir, paties Cerutti siūlymu, su diagramomis. Įdomu, kad galiausiai grįžtama prie ženklo apibrėžimo problemos, mat norima sujungti persinę ženklo sąvoką su pastanga teoretizuoti bazinę kogniciją tiesioginėje – taigi ženklais bent jau intuityvia to žodžio reikšme neįtarpintoje – sensensomotorinėje organizmo ir aplinkos sąveikoje.

Lietuviškai skelbiamas Jacques Fontanille straipsnis, išverstas Linos Perkauskytės, savaip sugrąžina prie aukščiau minėtų Greimo semiotikos teorijos ir fenomenologijos sąsajų ir galėtų reikšmingai papildyti tolesnius svarstymus apie šias sąsajas nebe vien Greimo, bet plačiau greiminės semiotikos akiratyje. Šiame straipsnyje Fontanille nuosekliai pristato kelių pakopų struktūrinį tipologinį kūniškos reikšmės modelį. Fontanille teoretizavimo būdą apibūdinčiau kaip dinaminį kūno struktūralizmą: straipsnyje skiriama daug dėmesio kūniškai energijai ir kūniškiems judėjimams, modeliuojami elementarieji santykius tarp pamatinių judėjimų tipų. Modelis pretenduoja į konstitutyvumą greimine to žodžio prasme, t. y. esama užmojo išsamiai aprašyti patiriamo kūno reikšmės visatos pagrindus. Kaip rašo Fontanille, šią jušlumo kartografiją reikia išmėginti konkrečiomis analizėmis. Lietuviškai skelbta nedaug Fontanille veikalų, tad tikiuosi šis straipsnis bus parankus susipažįstant su dabartine greimine semiotika.

Šį Fontanille straipsnį norėčiau susieti su dviem kitais šio numerio straipsniais, kurie patys vienas nuo kito labai skiriasi. Viena vertus, tiesiogiai apie kūną ir jo reikšmes kalbama Izabelės Skikaitės straipsnyje, kuriame pristatoma Olgos Tokarczuk romano *Bėgūnai* struktūrinė semiotinė analizė. Tai nuodugnus kalbinės kūno reikšmės nagrinėjimas diskursinėje teksto semiotikos perspektyvoje, suprantant romaną kaip semantinę visatą, kurios steigtį ir rišlumą grindžia pirminės kūno reikšmės perskyros – savita kūno

figūrų tipologija. Pasak Skikaitės, šių kūno figūrų struktūriniai santykiai atitinka santykius tarp skirtingų kūniškumo ideologijų, o šios savo ruožtu susijusios su kūno judėjimo filosofijomis. Taip romano tekstas atsiskleidžia kaip kūną, jo būklės, lemtis ir praktikas pasakojančių, aprašančių ir komentuojančių tekstų sampyna. Gretinant Skikaitės ir Fontanille straipsnius, įdomu kelti klausimą, kokie galėtų būti ryšiai tarp patiriamo kūno reikšmės ir tekstinio kūno reikšmės.

Audrey Moutat straipsnyje pristatoma juslinės reikšmės konstitutyvinių struktūrų teorija ir nuodugnai pažingsniui lipdomas suvokimo (percepcinės) semiozės modelis, einant nuo suvokimo akto turiningumo prie suvokinio (percepto), nuo suvokinio prie sąvokos (koncepto) ir toliau. Moutat straipsnis, kaip ir Fontanille straipsnis, atstovauja vienai dabartinės greiminės semiotikos pakraipai, kurioje teoretizuojamas ne tekstų, o patirčių reikšmės struktūrinis pobūdis, – šiuo atveju tai suvokiamų objektų morfologijos sudėtinės struktūros, sudarytos iš juslinės reikšmės kategorijų. Moutat pavyzdžius ima iš vyno degustavimo srities, keldama sau uždavinį per leksiką ir komentarus, laikomus suvokiamumo protu lygmens raiška, prieiti prie juslinės patirties, kuri suprantama kaip pirmesnis, fenomeninis lygmuo. Toks požiūris į suvokimą yra greiminis struktūralizmas, kurio požiūriu juslinės semantinės kategorijos yra ne kalbinės prigimties reikšmės struktūros, taikomos suvokiamam pasauliui apibūdinti, o paties suvokimo reikšminis karkasas.

Ievos Rusteikaitės istorinio pobūdžio straipsnyje pristatoma istorinio dekoratyvinio popieriaus problematika. Šis straipsnis irgi priskirtinas greiminės semiotikos akiračiui dėl Rusteikaitės dėmesingumo plastinėms savybėms, traktuojant jas kaip svarbų artefakto – knygos – reikšmės dėmenį. Rusteikaitė siūlo traktuoti ornamentą kaip plastinį diskursą ir tokiu būdu nauja kryptimi pastūmėti dekoratyvinio popieriaus tyrimus, kuriuose dominuoja techninis aspektas ir formalus rašto aprašas. Žiūrint plastinės raiškos kampu ornamento prasmingumas straipsnyje konceptualizuojamas spektre tarp monotonijos ir įvairovės, kitaip sakant, tarp

tolydumo ir skaidytumo. Regis, „veikia“ tokie ornamentai, kurie nėra nei pernelyg monotoniški, nei pernelyg įvairūs. Čia atrodo kertinė „veikimo“ sąvoka, kuri straipsnyje dar siejama su dekoratyvinio rašto gyvybingumo metaforika. Galbūt tad ornamento gyvybingumas ir yra jo juslinė reikšmė bent vienu savo pavidalų? Kitas pavidalas, kurį išskiria Rusteikaitė – tai dekoratyviniam popieriui būdinga audinių ir kitų prabangių medžiagų mimezė, tų audinių ir medžiagų savybių reprezentavimas.

Plastinės semiotikos problematiką svarsto ir Fredas Anderssonas, kuris savo straipsnyje atskirai ir plačiai kritiškai aptaria, kaip plastinė raiška traktuojama vizualinėje semiotikoje, kur ir buvo sukurta plastinės semiotikos sąvoka. Atskirai plastinei semiotikai skirtų apžvalginių ir kritinių straipsnių labai negausu, todėl šio straipsnio pasirodymas sveikintinas. Anderssonas atlieka problematikos apžvalgą, pradėdamas nuo plastinės semiotikos ištakų Jean-Marie Flocho ir Greimo tyrinėjimuose, aptardamas problematikos performulavimą Groupe μ veikale *Traité du signe visuel*, galiausiai plačiau pakomentuodamas ir siūlydamas su šia problematika tiesiogiai susieti kai kuriuos dailės istoriko ir teoretiko Meyerio Schapiro veikalus. Dabartinė vizualinė plastinė semiotika galėtų nuodugniau apsvarstyti Schapiro pasiūlytą atvaizdo lauko (image field) sąvoką, kuri įtikinamai išryškina lygaus paviršiaus ir aiškių ribų atvaizdo nemimetinę (nefigūratyvią) semiotinę veiksena, taip pat atskleidžia šių atvaizdo dėmenų psichologines ypatybes.

Taip pat skelbiame Fredo Anderssono nekrologą pernai mirusiam Göranui Sonessonui. Šis nekrologas padės suvokti išpūdingą Sonessonso veiklos mastą ir jo asmenybės stiprų poveikį studentams ir bendradarbiams.